

RENATA DE LORENZO

BORBONIA FELIX IL REGNO DELLE DUE SICILIE ALLA VIGILIA DEL CROLLO

(A Kettős Szicíliai Királyság az összeomlás előestéjén. ACULEI Collana diretta da Alessandro Barbero 13. Salerno Editrice, Roma, 2013. 230 o. ISBN 978-88-8402-830-3)

Az olasz egység 150. évfordulója (2011) kapcsán kiéleződött viták egyik központi témája a Kettős Szicíliai Királyság összeomlása és a Bourbonok uralmának vége volt. Egy „risorgimentoellenes front”, bűnösök után kutatva és összeesküvéseket sejtve, azzal az igénnyel lép fel, hogy megírja mindazt, amit a hivatásos történészek soha sem írtak volna meg, vagy szándékosan elhallgattak volna.

Kezdetben a *Risorgimento* a hivatalos retorika szintjén, régi könyvekben, köztéri szobrokban jelent meg. A történészek számára inkább megoldandó és ellentmondásos problémák soraként, amelyek mind újabb kutatásokat és elemzéseket igényeltek. Az 1990-es években aztán teljesen új „narratíva” robbant be a közgondolkodásba: a *Risorgimento*t a gyalázat korszakaként, az egyesítést bűncselekményként mutatták be. Ennek az új „olvasatnak” a közönsége földrajzi elhelyezkedéstől függően érezte aktuálisnak az új „narratívát”: Északon az egyesítést azért értékelték elhibázottnak, mert véleményük szerint Észak előbbre tartana Dél nélkül; Délen áldozatnak látják saját magukat, ugyanis szerintük a Kettős Szicíliai Királyság virágzó és fejlett ország volt, bizonyos állítások szerint egyenesen a világ harmadik legerősebb ipari hatalma, a „piemonti hódítás” azonban szegénységbe taszította.

Egyes vélemények szerint ezzel az érdekes jelenséggel nem a történészeknek, hanem a szociológusoknak kellene foglalkozniuk. Ugyanakkor a jelenség befolyásolja a történetírást is, mivel olyan témákra irányítja a figyelmet, melyekkel foglalkozni kell: többek között az Észak és Dél közötti gazdasági különbség 1860-ban, vagy az egyesítés hatása a déli gazdaságra.

Renata De Lorenzo, a Nápolyi II. Frigyes Egyetem történelem professzora, az *Istituto per la Storia del Risorgimento italiano* (Olasz Risorgimento Történelmi Intézet) elnöki tanácsának tagja, a *Società napoletana di Storia Patria* (Nápolyi Történelmi Egyesület) elnöke ezekkel az elterjedt „mitológiákkal” szemben fellépve az 1848 és 1861 közötti időszak azon belső és külső dinamikáját vizsgálja dél-itáliai kontextusban, amelyek a Bourbon-dinasztia és a „nápolyi nemzet” kulturális modelljeinek válságát okozták. A királyság bukását elemezve hangsúlyosan tárgyalja a déli gazdaság, társadalom és politikai élet ellentmondásait és összetettségét az egyesítés hajnalán.

Röviden foglalkozik a Kettős Szicíliai Királyság gyenge pontjaival: a hatalom végtelen koncentrációja az uralkodó kezében (király–miniszterelnök), a kollektív hatalomgyakorlás teljes hiánya, ami miatt még udvari „pártok” is szembekerülnek az uralkodóval („az államot szolgálják, de megvetik a királyt”, 38. o.); az alkotmányosság hiánya (1848-ban kényszerből alkotmányt hirdettek, de már akkor sem alkalmazzák, utána pedig teljesen negligálják); az egyház rendkívüli befolyása, amely a laikusok életét is ellenőrzi; a korántsem új keletű szicíliai függetlenedési törekvések felerősödése, ami belső megosztottságot okoz. Részletesen ismerteti, többek között, a Poerio és az Imbriani családok egyes tagjainak pályafutását, akik a Bourbon-ellenes szerepvállalásuk következtében emigrációban, Torinóban éltek.

A Kettős Szicíliai Királyság összeomlása mégsem elsősorban a belső, strukturális problémáktól függött, hanem azoknak a külső körülményeknek az összességétől, amelyek szokatlan gyorsasággal változtatták meg a főszereplők és az érdekelt államok helyzetét. A félszigeten két autonóm királyság létezett saját dinasztiával: a Bourbonok Kettős Szicíliai Királysága délen és a Savoyák Szárd Királysága északon. A két királyság igen eltérően alakította nemzetközi kapcsolatrendszerét.

1848–1849-ben, az első függetlenségi háborúban legyőzött Szárd Királyság 1860–1861-ben ötször akkora területre terjesztette ki hatalmát, mint a megelőző évtizedben. A miniszterelnök, Camillo Benso di Cavour volt az események fő mozgatója. Eleinte még nem az egész félsziget egyesítésének vágya, hanem osztrákellenes megfontolások vezérelték a Franciaország szövetségét kereső külpolitikát. Ez a politika képes volt alkalmazkodni az eseményekhez és a változó körülményekhez. Mit sem kérve cserébe, a Szárd Királyság 1855-ben 18 000 katonával Franciaország

és Anglia oldalán részt vett a krími háborúban, majd a nagyhatalmak mellett jelen volt az 1856. évi párizsi kongresszuson. Cavournak a tárgyalóasztalnál módja nyílt az itáliai helyzet felpanaszolására, véleményét Lord Clarendon is megerősítette. Ennek következtében Franciaország és Nagy-Britannia elhatározták, hogy megszakítják diplomáciai kapcsolatukat a zsarnoki kormányzásának ítelt Kettős Szicíliai Királysággal. A krími háború vetett véget véglegesen a bécsi kongresszuson kialakított erőviszonyoknak, Ausztria elszigetelődött. Vele szemben kereste a nagyhatalmi igényeket megfogalmazó Franciaország szövetségét a Szárd Királyság. A III. Napóleon és Cavour között lezajlott plombières-i titkos találkozón (1858. július 21.) még nem volt szó egész Itália egyesítéséről, hanem Ausztria legyőzése esetén a Szárd Királyság észak-itáliai terjeszkedéséről. III. Napóleon nem szívesen látott volna Franciaország közvetlen szomszédságában egy új nagy államot, Cavour ugyanakkor sem az államszövetség, sem egy közép-itáliai állam létrehozásának tervét nem támogatta, mivel attól tartott, hogy ennek élére a francia császár rokona kerülne.

A Szárd Királyság diplomáciai aktivitásával szemben a Kettős Szicíliai Királyságot fel-tűnő passzivitás jellemezte e téren. A már évek óta beteg II. Ferdinánd tartott az európai változásoktól, félt az esetleges felfordulástól, továbbá Lucien Murat nápolyi trónigényétől, amit maga III. Napóleon is támogatott. Királyságának sorsa egyre inkább Cavour és III. Napóleon politikájától függött. Cavour a *Società Nazionale* (Nemzeti Társaság) tevékenysége mellett nagyban számított a nápolyi száműzöttek Bourbon-rezsimet negatív színben feltűntető működésére. A plombières-i találkozó időszakában még nemigen lehet piemontbarát közvéleményről beszélni a Kettős Szicíliai Királyság területén: az emigrációnak nem volt különösebb súlya, az északon az osztrákok elleni harcoló önkéntesek soraiba mindössze heten érkeztek a királyság területéről. A nagy francia–piemonti győzelmek után, 1859 tavaszán aztán Itália szerte, így Nápolyban is sor került szimpátiatüntetésekre.

Amikor 1859. május 22-én II. Ferdinánd („a Risorgimento antihőse, egyszermind az antisorgimento hőse”, 110. o.) meghalt, a háború még nem terjedt ki az országára, azonban világos volt, hogy fokozott figyelemmel kell követni az eseményeket. II. Ferenc trónra lépése udvari intrikák közepette, a mérsékelték és demokraták közötti küzdelem kiéleződése, továbbá egy esetleges Franciaország irányában való nyitás lehetősége idején történt. Központi szerepet kapott a május 26-án torinói megbízásból Nápolyba érkező Ruggiero Salmour, akinek az volt a feladata, hogy igyekezzen közelíteni II. Ferencet Piemonthez, megakadályozni, hogy túlságosan is Ausztriához kapcsolja magát, ellenőrzés alatt tartani az udvart és magukat a nápolyi liberálisokat is, mert bármiféle felfordulás III. Napóleon intervenciójához vezethetne. Azt is el kellett érnie, hogy az orosz és az angol diplomácia is mihamarabb aktivizálja magát franciaellenes fellépéssel Nápolyban.

Az 1860-ban Itáliába érkezett orosz demokrata gondolkodó, Nikolaj Dobroľjubov adatokban és intuíciókban gazdag könyvet írt a garibaldiista expedícióba keveredett Nápolyról és a mérsékelt liberalizmus fellegváráról, Torinóról. A királyság összeomlása kapcsán Dobroľjubov azt a kérdést teszi fel, miként viselkedhetett így a nép a Bourbon-dinasztiával. Egyrészt felemlégeti, amiről a korabeli európai sajtó egyöntetűen vélekedett: „semmivel sem lehetett rosszabbá tenni ezt a népet, mint amilyen volt” (113. o.). Itt a széles körben elterjedt negatív sztereotípiákról volt szó: lusták, a politikai életre alkalmatlanok, hiányzik belőlük az indíttatás a politikai szabadságjogokra. Másrészt Ferdinánd királyt hibáztatja, hiszen uralkodásának elején a nápolyi népnek ugyanolyan politikai igényei voltak, mint bármely másíknak Európában, de amikor Lajos Fülöp arra bízta, hogy tegyen engedményeket, mielőtt elsodorják az események, ő így válaszolt: „Az én népemnek nem való a gondolkodás: én magam gondoskodom a jólétéről és a méltóságáról.” (113. o.) Az orosz demokrata író ugyanakkor felmenti II. Ferdinándot minden felelősség alól. Szerinte a Bourbon-kormányzat felel meg leginkább az ország szükségleteinek, és ha akad is olyan, aki elégedetlen vele, senki sem lenne képes megváltoztatni. A nápolyi nép természetéből adódóan hűség az abszolutizmushoz, a történelme miatt ugyanis szeliddé és engedelmessé vált, hozzá szokott a felette állók, legfőképpen a király tiszteletéhez. A nápolyi liberalizmus pedig csupán a középosztály egy jelentéktelen kis szeletét érinti. Az abszolutizmus tehát nem felülről erőltetett rendszer, hanem a klérus, a hadsereg és a nép alkotmányellenes akaratának eredménye. Azé a népé, amely 1848. augusztus 3-án azt skandalálta, hogy „Vesszen az alkotmány!”, és azé, amely 1857-ben Sapri mellett rátámadt a felszabadítási céllal partra szálló Carlo Pisacanéra és társaira. A tüni tudó nép mellett akkor mivel magyarázható az összeomlás? Ez egy igazi furcsaság („*bizzarria*”, 115. o.).

A dinasztia ellenségei magát a Bourbonokat hibáztatják a rendszerükkel együtt; a dinasztia támogatói elismerik, hogy a nép nem hibás és a liberálisok is ártatlanok, a felelősséget egy külső hatalomra hárítják. Dobroljubov mindkét véleménynek hitelt ad.

Rosolino Pilo, Giovanni Corrao és Francesco Crispi 1860 áprilisában forradalmat robbantottak ki Szicíliában, hogy előkészítsék Garibaldi beavatkozását. A forradalmat leverték, de sok fegyveres maradt a vidéken, akik aztán Garibaldiiban találták meg támaszukat. A felkelés okai között egyaránt megtalálható a Nápolytól való függetlenedési vágy és a nagybirtokrendszer miatti paraszti elégedetlenség. Ez magyarázza meg a lelkesedést, amivel Garibaldi földosztásra vonatkozó ígértét fogadták. Nem csak Bourbon-ellenes, hanem társadalmi felkelés is volt.

Alig ezerfőnyi, rosszul felszerelt és gyengén felfegyverzett ember ért el sikereket egy több mint 100 000 fős hadsereggel rendelkező tengeri hatalom ellen. Garibaldi kívülről érkező ellenség, de Szicíliában partra szállva gyorsan támogatást talál a sziget és Nápoly közötti évszázados ellentétnek köszönhetően. A támadót Piemont és a nagyhatalmak is támogatják. Ugyanakkor a nápolyi hadsereg és hadiflotta magatartása számtalan kérdést vet fel már a partraszállás időszakában is. Ahelyett, hogy tengeri zárat állítottak volna fel az átjárók ellenőrzésével, a nápolyi hajók minden eredmény nélkül a part menti sávban járőröztek, így hatalmas teret engedtek az ellenséges manővereknek. Május 11-én pedig, a partraszállás óráiban a *Stromboli* nevű hadihajó parancsnoka, Guglielmo Acton azért késlekedett a közbelépéssel, nehogy kárt tegyen a Marsalában horgonyzó angol hajókban. A nápolyi flotta a későbbiekben sem járt el megfelelően: a garibaldista erők háborítatlanul kapták az utánpótlást, május 24. és szeptember 3. között 34 hajón 21 000 ember érkezett Genovából. A május 15-i calatafimi csatában a nápolyi reguláris csapatoknak győzniük kellett volna, de frontális támadás helyett szuronyrohamokra korlátozták fellépésüket, hagyták, hogy ezzel a gerillaháborús taktikával a garibaldista önkéntesek és a hozzájuk csatlakozott helyi felkelők kerekedjenek felül.

A szicíliai vereségek nyomán június 21-én a nápolyi kormány azt kérte az uralkodótól, hogy hirdesse ki az alkotmányt (négy nap múlva meg is történt) és lépjen szövetségre Piemonttal. Az 1848-as alkotmány kihirdetése azonban már nem használt az uralkodónak, valójában a gyengeség jele volt. Az alkotmány kihirdetésnek következményeként a kormányban a legitimistákat felváltották a liberálisokhoz közelebb álló személyek, akik a szárd királlyal való szövetségkötést sürgették, abban bízva, hogy ez a lépés elnyeri a nemzetközi közvélemény támogatását. Mindez azonban nem volt elegendő, hogy visszaadja II. Ferenc szavahihetőségét. Saját hívei, a konzervatív párt tagjai is elégedetlenek voltak a politikai amnesztia, az alkotmány kihirdetése, a kormányváltás, a trikolór bevezetése és a Szicíliának ígért széles körű autonómia miatt. A liberális polgárság is kritikusan állt a helyzethez, ők leginkább egy lehetséges tömegfelkeléstől tartottak, amit Garibaldi közeledése okozhat. A reakciós európai nagyhatalmak rendkívül aggasztónak ítélték a helyzetet, a többi nagyhatalom pedig elkésztettnek ítélte az alkotmányos fordulatot. A nemzetközi sajtó azt emelte ki, hogy a nápolyi vezetés nem őszinte, csupán időt akart nyerni, hogy aztán ismét elfojtsa a felkelést, ahogyan 1848-ban is tette. Az alkotmány inkább provokáció és nem engedmény: a Bourbonok számtalanszor ígértek már szabadságot, de egyszer sem követték a szavakat tettek. Vannak, akik II. Ferencet zsarnoknak nevezték, aki polgárháborúért felelős, hiszen „olaszokat fordít szembe olaszokkal” (123. o.). Az alkotmány tehát nem érthette el a kívánt hatást, mivel nem egy nagyobb lélegzetű program eredménye volt, hanem csak arra szolgált, hogy mentse a helyzetet, ami kicsúszott II. Ferenc és a nápolyi kormány ellenőrzése alól. Az uralkodó és a kormány a visszatért emigránsokat sem tudta megnyerni magának, mivel ők már elkötelezték magukat Cavournak, aki az alábbi instrukciókat adta számukra: „meg kell akadályozni az alkotmányos rendszer konszolidációját, hogy az uralkodó elszigetelődjön és ezzel megghiúsítani a királyság megmentésére tett kérésbeesett kísérletét” (124. o.).

Garibaldi augusztus 20-i calabrai partraszállása, majd szeptember 7-i nápolyi bevonulása következtében a királyt gyakorlatilag magára hagyták. A Bourbon állam fontosabb hivatalait betöltő személyek dezertáltak, elárulták az uralkodót, ugyanakkor Cavour hazafiaknak nevezte őket. Cserbenhagyta Ferencet nagybátyja, Lajos, Aquila hercege, a haditengerészet főparancsnoka, aki Palermo eleste után tért át hirtelen a liberális eszmékre. Amilcare Anguissola herceg július 10-én Palermo kikötőjében átadta a *Veloce* hadihajót, holott a hajó 144 fős tisztikarából és légénységéből mindössze 41-en fordítottak hátat az uralkodónak. A 45 esztendőes Alessandro

Nunziante tábornok nem csak szervezőképessége és parancsnoki tehetsége miatt volt súlyos veszteség, hiszen a király bizalmas tanácsadója is volt. Az idős és tehetetlen Lanza tábornok július 2-án látványosan mondott le szicíliai főparancsnoki posztjáról, katonáinak azt kívánva, hogy „a dicsőséges olasz haza katonáivá” (144. o.) váljanak. Liborio Romano, a Spinelli-kormány rendőrminisztere, aki a *camorra* tagjaival biztosította a rendet Nápoly városában, szeptember 6–7-i magatartásával egyértelművé tette, hogy kezdetektől fogva Cavour ügynökeivel tartott fenn kapcsolatot. Az árulás gyanúja merült fel akkor is, amikor Pianel tábornok, a Spinelli-kormány hadügyminisztere november 12-én, Gaeta ostromának kezdetekor lemondott, ahogy Barbalonga, Colonna és Salzano tábornokok is tették, miközben egészségi okokra hivatkoztak. Ugyanakkor a nápolyi katolikus arisztokrácia legelőkelőbb és legnépszerűbb tagjai követték a királyt a száműzetésbe, katonáinak többsége tanúbizonyosságot tett iránta való hűségéről, továbbá sokatmondó, hogy Garibaldi Bourbon-katonasághoz intézett, átállásra buzdító kiáltványának csak elenyésző sikere volt. A király úgy érezte, hogy nem egy reguláris háborúban győzték le, hanem tábornokainak és tanácsadóinak árulása okozta vereségét.

E néhány évtized, különösen az 1860. évi nápolyi események új szempontú olvasata hozzásegít bennünket egyrészt az akkori történések dinamikájának jobb megértéséhez, másrészt bizonyos mértékben magyarázatul szolgál a későbbi állapotok alakulására is.

Ha mégis marad bennünk hiányérzet a kötet végigolvasása után, az abból adódik, hogy a deklarált cél a „neobourbon mítoszok lerombolása” volt, a szerző a revizionisták legsúlyosabb állításaira azonban általában csak sommás megállapításokkal reagál. Renata De Lorenzo rögzíti, hogy „a nemzetközi összeesküvés tana” a „revizionista tézisek egyik kedvenc témája”, de a kérdésnek alig egy rövid bekezdést szentel (10. o.), holott a témában nem is olyan régen egy igen jól dokumentált munka¹ látott napvilágot, melyre egyébként hivatkozik is. Alig érinti a GDP kérdését, amely – az akadémiai világ kutatóinak vizsgálatait² alapján – a Kettős Szicíliai Királyságban alig volt alacsonyabb, vagy egyes tartományokban magasabb volt, mint Itália többi részén. Mindössze azzal „intézi el” a kérdést, hogy ezek a kutatási eredmények „nem nyernek megerősítést egy szélesebb körű analízis során, amely szem előtt tartja a déli gazdaság sokrétű szempontjait” (16. o.). Az egyesítés előestéjén az itáliai államok közül a Kettős Szicíliai Királyságban volt a legkisebb az államadósság, de a Szerző szerint ez kizárólag a gazdaságfejlesztés elmaradásának következménye (73. o.). A Kettős Szicíliai Királyság lakossága alig egy évszázad alatt megduplázódott, ami a szerző szerint „oros, keleti, balkáni típusú” fejlődés volt. Néhány sorral lejjebb az észak-itáliai demográfiai növekedés kapcsán már azt a megállapítást teszi, hogy „egyértelmű a kapcsolat a demográfia és a fejlettebb élet között” (31. o.). Magyarázatot igényelt volna a kettős megközelítés. Végezetül igen kevés teret kap a kötetben a revizionisták kedvenc témája, a Kettős Szicíliai Királyság „primátusai”, vagyis azok a területek, amelyekben a Bourbon-királyság első volt (különböző szektorokban mintegy száz), de külső erők miatt elvesztette azt. Egy-két utalás történik (első vasútvonat és távíró, ám nem volt jelentős folytatás, mint a többi olasz államban, 23. o.), de az elemzés, érvelés és az adatok zömében hiányoznak.

Pete László

¹ *Eugenio Di Rienzo: Il Regno delle Due Sicilie e le Potenze europee 1830–1861.* Rubbettino, Soveria Mannelli, 2012.

² *Vittorio Daniele – Paolo Malanima: Il divario Nord–Sud in Italia 1861–2011.* Rubbettino, Soveria Mannelli, 2011.; *Giovanni Vecchi (a cura di): In ricchezza e in povertà. Il benessere degli italiani dall’Unità a oggi.* Il Mulino, Bologna, 2011.